

JAUME JOSA (1945-2012)

I MARTÍ ROM

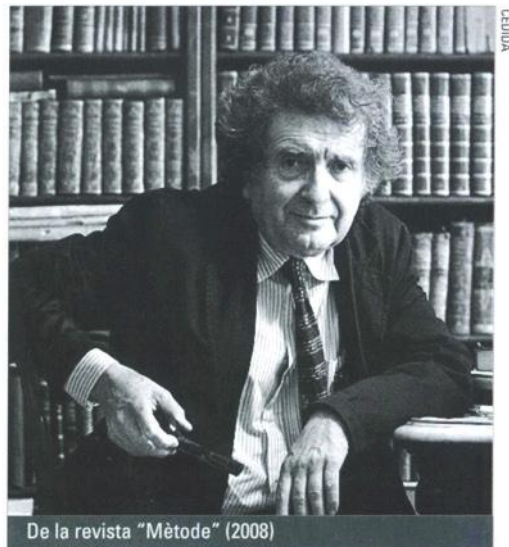
Aquell vespre del 24 d'octubre, l'església de la Concepció, del carrer d'Aragó de Barcelona, estava plena a vessar, fins i tot hi havia molta gent dreta. El Jaume tenia molts amics, persones del món de la ciència, de la cultura, dels toros... també hi va haver una nombrosa participació de mont-roigencs. Uns dies després (27 d'octubre) Arturo San Agustín escrivia al diari “El Mundo” que un dels components d'aquell grup de rumba catalana Los Manolos li havia comentat “Que tío el Jaume: nos obliga a venir a la iglesia y él no viene.” El Jaume Josa, de ca l'Amadeu, havia mort uns dies abans, el diumenge 21. Tenia 67 anys. Havia nascut el 7 de gener de 1945. Va donar el seu cos a la ciència.

Ens explicava en el text “Jaume Josa: glatir per noves aurores...” (“Ressò mont-roigenc” núm. 71, del tercer trimestre de 1999) que “sempre he pensat que la decisió d'estudiar Biològiques em deu venir dels llargs estius passats a Mont-roig quan era jovenet. D'aquell apropament a la natura i als seus animals. Aquests records els tinc encara molt presents...” A la revista “Mètode” (hivern 2008-2009) hi afegia: “... (els) estius passats a Mont-roig, on les oliveres, els garrofers, els moixons, els capgrossos i les granotes omplien de vitalitat cada dia...”

Feia anys que no sabia res d'ell i un programa de televisió del 33, “Música per a camaleons”, me'l va fer retrobar. El veiem al seu pis de la dreta de l'Eixample, un pis d'aquells antics i grans, un pis ple de llibres i revistes per tot arreu, on hi vivien a l'espai que quedava el Jaume i la seva filla, l'Agnès. Aquests darrers anys he tingut l'oportunitat de visitar aquell meravellós pis, una mena de biblioteca habitada, recorrent les seves habitacions mentre m'ensenyava alguns llibres científics o artístics. Un cop, em va regalar el catàleg de l'exposició “Ciència a prop (De l'anís del mono a les autopistes de la informació)”, que es va fer el 1994 i d'on va ser un dels comisaris (amb Vladimir de Semir i sota la direcció de Vicenç Altaió). Al Jaume, un dels principals divulgadors de l'evolucióisme biològic i la seva difusió a l'Estat espanyol, seguidor del Charles Darwin del llibre “L'origen de les espècies” (1859), li cridava l'atenció aquell mono de les etiquetes del famós “Anís del

mono” (fabricat a Badalona), mig humà, calb i barbut, amb una ampolla a la mà i amb un pergami a l'altre que duia escrit: “Es el mejor, la ciencia lo dijo y yo no miento.” Un altre cop em va donar un llibret de poemes de Joan Brossa (“Sumari astral”, Edicions 62 / Empúries 1999). Darwin i Brossa, la ciència i la cultura, veurem que foren les seves dues grans passions.

De la visió del programa de televisió, va sortir la idea de fer-li un text per al “Ressò...” I es va retrobar amb el poble, amb Mont-roig, en el Pregó de la Festa Major de 1999. El podeu trobar en una fotografia al “Ressò mont-roigenc” núm. 72, pàg. 30. El recordo allà a la

De la revista “Mètode” (2008)

plaça Joan Miró, al costat de la font, davant d'un nombrós públic, vestit molt elegantment (com sempre), com un savi doctor anglès i amb els cabells un xic llargs a la manera d'algun bohemí artista francès. Ens va parlar dels seus records de xiquet i de jove als llargs estius dels barcelonins que retornàvem al poble dels pares. Era un Mont-roig on encara no hi havia arribat el turisme, on tan sols hi havia els parents i d'altres pagesos. El Jaume s'estava en una Pobla, prop del Mas d'en Romeu (de “La casa de la palmera” mironiana). Recordava com, de xiquet, ajudava a regar els camps de moresc, de les bajoqueres o dels fesols, o com menjava aquells dolços *mulons* de l'hort, o aquelles migdiades d'estiu sota el rafal. També com bevia aigua fresca del pou

barrejada amb anissos.

Algun cop m'explicava com, de xiquet, veia passar el senyor Miró passejant pel camí de la Caseta del Rellotge que el duia al mar. Cap a la platja de la Pixerota on ell també anava, amb el carro, a banyar-se. Continuava dient en aquell "Ressò..." com, passada la Mare de Déu d'agost i Sant Roc, la família tornava a la casa del poble. Com allí, quan anava al bar, demanava un *Plim*, aquella beguda afruitada del Gili de Reus. De com compraven la coca de recapte de cal Savall. O del soroll dels carros arribant al capvespre al poble després d'un dia de treball.

Jo vaig haver d'explicar algunes d'aquestes vivències mont-rogenques del Jaume, de ca l'Amadeu, a la multitud de persones que es van congreguar en el seu funeral. Abans, havia parlat el seu amic periodista Antoni Batista. Va començar dient que poques vegades una església s'havia omplert de tants ateus i agnòstics. Va obrir un llibre i va començar a llegir la declaració feta pel Jaume a la policia franquista quan el van detenir el 29 d'abril de 1966, unes setmanes després dels fets de la *Caputxinada* i a punt pel Primer de Maig. *"Se procede a recibir declaración al marginado... con domicilio en Hospitalet del Llobregat, calle Miguel Romeu número 17 bajos, el que a preguntas que se le formula manifiesta... Que hoy en día ostenta el cargo de Consejero de su curso y en calidad de tal, asistió el día 9 del pasado marzo a la titulada Asamblea Constituyente, celebrada en los Capuchinos de Sarriá..."* A partir d'aquí, el Jaume elabora una descripció totalment surrealista: que havia agafat el cotxe del seu pare, que havia anat a la acadèmia on va aprendre a conduir perquè li tramitessin la renovació del carnet, però que no li van poder fer, doncs tenia el carnet d'identitat caducat i li va caldre anar-se'n a fer les fotografies, després se'n va anar a la universitat on va trobar una noia coneguda, de qui no recorda el nom i que la va convidar a prendre una cervesa. Allí va trobar uns altres amics i van decidir acompanyar (amb el cotxe) la núvia d'un d'aquests a casa seva del passeig de Gràcia... *"que al bajar por este, se cruzaron con un amigo suyo al que conocen con el sobrenombre de Pepas, pero cuyo nombre verdadero ignora... al que saludaron desde el coche..."* i que a continuació van ser detinguts per la policia franquista *"ignorando las causas de su detención..."* Després de la declaració, el van dur davant del cap de la temible Brigada

Social, Antonio Juan Creix, i aquest mirant-lo persistentment li va dir: *"Josa, eres un incor-diador, no te metas más en líos y estudia."* El llibre és *"La carta: historia de un comisario franquista"*, del propi Antoni Batista (Editorial Debate, 2010). Aquest Creix havia torturat Jordi Pujol pel *"fets del Palau"* (19 de maig de 1960): el públic havia cantat el prohibit pel règim *"El cant de la Senyera"*. També fou qui va detenir, el 1947, Numen Mestre Ferrando, fill del sindicalista i polític mont-rogenic Miquel Mestre Avinyó (nascut el 1890) que va arribar a tenir alts càrrecs a la Generalitat republicana. Numen Mestre fou finalment executat al tristament famós Camp de la Bota de Barcelona el 1949. Per a més informació, teniu el *"Ressò mont-rogenic"* núm. 83, pàg. 30.

El Jaume havia estat un dels que es va tancar al convent dels caputxins de Sarrià en l'Assemblea Constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB). El 9 de març de 1966 es van concentrar, amb el permís dels frares, uns 500 delegats de curs i estudiants, 33 professors, intel·lectuals (per exemple, el poeta Salvador Espriu, el pintor Antoni Tàpies...), i

Del catàleg de l'exposició *"Ciència a prop (De l'anís del mono a les autopistes de la informació)"* (1994)

alguns periodistes. En total 577 persones. A "La Vanguardia" del 27 de febrer de 1996, en un article dedicat als trenta d'anys d'aquell esdeveniment, a la pàg. 3 de la secció "Revista", el podem veure, a la primera fila, en una fotografia amb alguns dels assistents. A mitja tarda d'aquell 9 de març, un batalló dels "grisos" va rodejar el convent; estaven sota el comandament de Vicente Juan Creix i la direcció del cap de la Brigada Social, el seu germà Antonio Juan Creix. El convent estava emparat pel Concordat amb el Vaticà i, teòricament, la policia no podia entrar-hi. Aquella nit fou molt llarga. Explica "La Vanguardia" que es va formar un improvisat conjunt musical amb els instruments que van trobar d'un grup del barri que assajava a la sala d'actes: *"El conjunto se llamó, a tenor de la ocasión, Los Constituyentes, y fue un celebrado vocalista el estudiante de Biológicas Jaume Josa..."* Finalment la policia va entrar-hi, la nit de l'11 de març i se'ls va endur tots a la comissaria de Via Laietana. Al costat del convent ja hi havia el Liceu Francès, un territori estranger, i això va permetre escapar-se a alguns estudiants que estaven pendants del servei militar. Les conseqüències foren: multes, retirada de passaports, expedients acadèmics, serveis militars a l'Àfrica... Allà a la comissaria de la Via Laietana, la casa dels horrors, fou quan el poeta Joan Oliver ("Pere Quart") va etzibar al despietat policia Antonio Juan Creix la famosa frase, quasi bíblica, de "Creix, però no et multipliquis". Era el franquisme! Aquelles persones demanaven la democràcia que ara la majoria entenem que és l'únic camí per a la convivència; fins i tot per als hereus d'aquells franquistes.

La missa pel Jaume, en aquella església de la Concepció, la va fer el frare caputxí Valenti Serra; al final de tot ens va dir que també l'havia conegut però que deixava al tinter l'explicació. Aquell frare barbut havia publicat el llibre "Els caputxins i les herbes remeieres" (Editorial Mediterrània, 2012) i alguna cosa hauria de tenir amb el llibre "Ciències i paciències del calaix d'un savi, de Fra Noi" (Editorial Alta Fulla, 1984), que el mateix Jaume i el cantant galàctic Jaume Sisa havien fet el pròleg.

Abans, Salvador Boix, apoderat del famós torero José Tomás, havia parlat de la seva passió pels toros. Com també que va ser el seu pare el que l'hi va portar per primer cop (quan encara era un xiquet). Fou durant molts anys abonat al "tendido 2" de la Monumental de Barcelona. El 3 de març de 2010 va declarar en aque-

lles sessions al Parlament de Catalunya que la festa dels toros era un espectacle d'amistat i que, a diferència de la nostra vida quotidiana, no amaga la realitat de la mort. Podeu trobar les seves declaracions a Internet. Ens va dir que la darrera vegada que l'havia vist fou el 16 de setembre, quan s'havia desplaçat a Nîmes (al sud de França) per veure torejar José Tomás. El càncer de pàncrees havia estat "una cornada certera".

També sortia parlant de toros en el documen-

tal que vaig fer (2005) sobre Joan Gardy Artigas, col·laborador, amb el seu pare Josep Llorens Artigas, en les obres de ceràmica de Joan Miró. Junts comentaven que, en sortir de la Monumental, anaven a un bar a prop que es deia Breton, cosa que sorprenia i divertia molt als amics francesos perquè es deia com el cap del surrealisme (André Breton). Els toros són un espectacle surrealista. També sortia en dues seqüències més: una parlant de la relació d'ambdós amb el poeta Joan Brossa i una altra de l'època del famós *Zelete*, on anaven els artistes i cantants a viure la nit barcelonina mentre arreglaven el món.

Abans de les paraules emocionades de la seva filla Agnès, que ens va glossar amb delicadesa els darrers dies amb el se pare, va parlat el seu gran amic del món de l'art Vicenç Altaió. Aquest és actualment el director d'Arts Santa Mònica de Barcelona i vull remarcar que fou el comissari general del Centenari Miró del 1993. El Vicenç començà dient: "La mort fa justícia; altrament, els malvats mai no moririen, ens alegrava el poeta avantguardista Joan Brossa, amb qui Jaume Josa mantingué compromesa amistat..." Després va fer un repàs per la seva trajectòria remarcant la seva passió fonamental, l'estudi i la divulgació del darwinisme, que permet "entendre la història comuna que uneix tots els éssers vius". Ens deia que "mai no va considerar la teoria de l'evolució de Darwin com un dogma, i encara menys acceptava que la polèmica entre ciència i religió..." El Vicenç va saber compendiar la seva personalitat dient que "la seva vastíssima erudició, reconeguda per tothom, era tant apreciada com el seu finíssim humor d'aire antic..."

Era fill del mont-rogenic Jaume Josa Savall i de Pepita Llorca Grau. Va estudiar als Escolapis de la Ronda de Sant Antoni, de Barcelona, doncs allí hi havia el mont-rogenic Pare Pere Boronat i el seu germà Lluís (Veure "Ressò mont-rogenic" núm. 21, pàg. 10, núm. 26, pàg. 17, núm. 50, pàg. 10, núm. 77, pàg. 26 i 28). Després, va fer Ciències Biològiques. Aquí és on li va néixer l'interès per Darwin. Fent el servei militar a Veterinària Militar, a Palma de Mallorca, va aprofitar per estudiar Magisteri. Segons explicava al mateix Vicenç Altaió, en aquella revista *"Mètode"*, "allà em van examinar de religió i em va tocar el tema 6, *"La Creación"*. En explicar que la interpretació del relat bíblic no calia que fos literal, una veu del tribunal em digué: *"Cíñase al catecismo"*. Seguia la tradició familiar. Els seus pares van ser d'aquells mestres republicans que foren apartats pel

franquisme i que no van ser rehabilitats fins l'arribada del primer govern socialista. A Mallorca, a més de fregar terres, va fer de professor d'analfabets. Més tard, va aconseguir una beca per anar al *Chelsea Collegue* de Londres. I, al tornar, va ser professor de ciències naturals a la Universitat de Barcelona.

A més de les informacions que ja coneixia del Jaume, i de les que han sortit en la multitud de necrològiques que s'han publicat, he cercat per Internet per si en trobava alguna altra, potser de més particular. José Fernández Toledo fa una descripció del que deuria ser aquell ambient de l'Acadèmia San José (del carrer Maragall núm. 2 del barri de Sant Josep de l'Hospitalet): *"Los Josa eran un matrimonio de maestros afrancesados, que siempre miraban hacia el norte, "enllà, on la gent és culta i rica..." como decía el poeta. Pretendían hacer de nosotros unos ciudadanos libres y personas de bien, que algún día derrocásemos la dictadura fascista en la que vivíamos en los años 60.*

Recuerdo Jaume las excelentes clases de francés que nos impartías, lengua que dominabas a la perfección... Aun tengo presente esa magnífica colección de mariposas, lo más exótico y hermoso que he visto jamás, a tu regreso de una larga estancia en Brasil, país en el que realizaste numerosos estudios e investigaciones..."

Va ser impulsor de la versió en castellà de la famosa revista europea d'alta investigació científica *"La Recherche Scientifique"*; va ser el director de *"Mundo científico"* del 1981 al 1990, durant els cent primers números. El 1984 li van proposar d'anar a Madrid a encarregar-se del servei de publicacions del CSIC (*Consejo Superior de Investigaciones Científicas*); hi va estar cinc anys (1984 a 1989). Una de les necrològiques publicades du el títol de *"Jaume Josa, el sabio en Madrid"*. Allà va viure primer a la Residencia de Estudiantes, i després al carrer Recoletos núm. 17. Però no va deixar de donar classes a la Universitat de Barcelona, ho feia els dilluns a primera hora i els dissabtes. A Madrid, va organitzar exposicions i va formar part del *Patronato de la Biblioteca Nacional*.

Al tornar a Barcelona (1990) passa a col·laborar com a investigador a la Institució Milà i Fontanals, la vessant d'humanitats del CSIC. Després va ser-ne el seu director (1994-1998). I, del 1996 al 2000 fou el coordinador institucional del CSIC a Catalunya. El 2000, va tornar a Madrid, on el van nomenar director del *Museo CosmoCaixa* d'Alcobendas.

Cal remarcar que, amb Alberto Gomis Blanco, va escriure el llibre *"Bibliografía crítica ilustrada de las obras de Darwin en España (1857-2005)"* (CSIC, 2007). Ha fet el pròleg de diferents edicions de *"El origen de las especies"* de Darwin. Va ser l'impulsor, en col·laboració amb l'Ajuntament de Barcelona, del Jardí Botànic (inaugurat el 1999).

Però també hi havia el Jaume de la bohèmia, l'amic de poetes i cantautors, aquell que es confessava a Vicenç Altaïó a "Mètode": "Vaig conèixer Sisa al bar Zeleste, catedral de l'evolució galàctica de Barcelona, on es feien grans disquisicions científiques i filosòfiques sobre la vida i el viure, compartides, en alguna ocasió, amb creativa companyia. Els catedràtics d'aquella barra eren Jordi Farràs, La Voss del Trópico, una síntesi inspirada entre Lull i Pujols, i Carles Flavià, erudit de l'Acadèmia i de la vida mateixa. Tot això amanit per Gato Pérez, apòstol creatiu de la rumba catalana i exemple vital i lingüístic dels gitanos de Gràcia i d'Hostafrancs..."

Per cert, sortia entrevistat a la pel·lícula *"El gran Gato"* (2003) de Ventura Pons sobre el cantautor Gato Pérez. Si busqueu per Internet el podreu trobar en el reportatge del programa "Medi ambient" de TV3 del 15 de novembre de 2005, titulat: "Jaume Josa i la seva biblioteca de llibres de ciències naturals". També sortia al programa dedicat al poeta Joan Brossa de la sèrie "Noms" de TV3 (2003-2004).

De Joan Brossa, a qui l'havia fet de xofer portant-lo a fer lectures o xerrades per Catalunya, deia a "Mètode" que "era la vitalitat contínua i perenne, l'eterna sorpresa. Sovintejada, buscada i trobada on podia semblar que no hi passava res. Un privilegi haver estat manta vegades el seu xofer..." Una d'aquestes vegades va ser quan el va dur a Mont-roig pel Centenari Miró del 1993. Podeu trobar una fotografia i una dedicatòria del poeta en el "Ressò mont-roigenc" núm. 47, pàg. 30.

El Jaume Josa, de ca l'Amadeu, feia uns anys que parlava de tenir una casa on poder anar a passar temporades a Mont-roig, on poder viure més constantment quan deixés la feina. Finalment es va arranjar aquell casalici, al bell mig del poble, a prop del forn de pa i el diari (deia que era important), al carrer Josep Ma Gran i Cirera cantonada amb el del Bisbe Macià; el que havia estat a cal Carteno. La va fer restaurar curosament, va voler que la paret del carrer estigués arrebossada com ho feien a les cases antigues. A dintre cada estança,

cada indret, va ser tractat amb tendresa. La va poblar de mobles antics i, naturalment, també estava prou farcida de llibres. Era una casa viscuda, a la manera de com l'entenia Mario Praz.

El veiem passejant pel poble, anant a les festes i d'altres esdeveniments. Com que li venia de pas, sovint entrava al Centre Miró ("Com us va? Què fareu properament?"). Miró era una de les seves grans estimacions. Sentia una especial emoció quan parlava de la representació de l'obra "El Circ" d'Alexander Calder, al setembre de 1932, al Mas Miró amb la família Miró, els masovers i d'altres pagesos de Les Pobles. Allà tan a prop d'on ell havia passat les vacances estiuenques. Va estar al costat del Centre Miró, amb delicadesa i saviesa, en els moments més complicats (2011). Encara a principis de setembre ens va fer la donació d'un catàleg de l'exposició que Joan Miró va fer a Nova York, a la Pierre Matisse Gallery, el març de 1940. El Jaume es feia estimar.

A Mont-roig, aquests últims anys, ha viscut moments que l'omplien de joia, com quan va fer la inauguració de la Fira de 2011, en el centenari de l'arribada de Miró a Mont-roig. El trobareu al "Ressò mont-roigenc" núm. 119, pàg. 23.

El seu darrer acte d'estimació per Mont-roig va ser comprar, en un llibreter de vell, un manuscrit de Francesc Riba i Mestre, on es descriu el seu arbre familiar i d'altres anotacions del poble (trobareu la notícia al darrer Ressò, núm. 123, pàg. 31). Ens va dir al Miquel Anguera i a mi mateix, que volia que estigués dipositat a l'Ajuntament (arxiu municipal o a la biblioteca del poble) i que li ho féssim saber al senyor alcalde i regidors.

No vull acabar aquesta glossa apassionada sense reproduir aquelles paraules amb les que el Jaume volia remarcar una explicació que t'acabava de fer: "què, t'ha agradat aquesta?"